

THE REAL DIMENSION OF CONFESSIONAL LITERATURE IN THE DIARISTIC PROSE OF RADU PETRESCU

Oana Codarcea, PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu-Mureş

Mirroring reality is not one of the Radu Petrescu's targets, but it happens that the reader gets familiar with the social, political, cultural or family aspects, but only because they fall within the text and literature. All these records are extremely needful, because they transmit the echo of outdated times, but with a powerful impact on society now and then. An important issue that is outlined when reading the diaristic pages is the portrait of the artist and of the man, an approach in which the reader must engage all abilities: encyclopedic culture, discovering unintended messages, correct intuition of the grid (s) reading.

Keywords: diary, human character, scriptic space, registers, reader

Didactica Nova este singura dintre scrierile genului autobiografic care îşi asumă cea mai mare responsabilitate, căci fiind înregistrate primele date biografice, în ea trebuie explicate o mulţime de legături sau de origini. Cu toate că naratorul declară că „e un modest catalog doar, pentru mine însumi...”, aceasta este presărată cu detalii dintre cele mai monotone, destinate cititorului care îşi doreşte să creeze legături.

Povestirea din copilărie este structurată în patru părţi: naşterea în Bucureşti, mutarea în A., stabilirea la Bucureşti în vederea frecventării claselor primare şi mutarea din nou în A. Sub criptonimul A. stă oraşul Tîrgovişte, acolo unde a locuit familia o perioadă, însă toponimul real nu este devoalat în această scriere, cu toate că în celelalte jurnale informaţia apare cât se poate de clar. Oraşul de provincie apare mai mult ca spaţiu paratopic¹, fiindcă este negat, anulat, repudiat chiar. În totală opoziţie este prezentat Bucureştiul, căci, apărând şi în ficţiune ca loc la care se vor raporta personajele, acesta va funcţiona ca *axis mundi*. Se va reîntoarce în A. din a treia clasă primară. Observăm un traseu cliclic din punct de vedere geografic, iar ceea ce nu menţionează această scriere este destinaţia finală, care va fi tot Bucureştiul, astfel că acest oraş îşi justifică rolul de *axis mundi*. Cuplurile care guvernează viaţa copilului în cele două locuri este cel al părinţilor şi cel al naşilor, toate cele patru personaje fiind private de identitate nominală. Din primul cuplu, naratorul reţine imaginea tatălui, iar în cel de-al doilea apare mai pregnant rolul naşei.

Imaginea tatălui este extrem de puternică în rememorarea unor momente în care se stabileşte noviciatul (îl învaţă să citească, să picteze, să cânte), prietenia, afecţiunea paternă pentru ambii copii. Mama apare lapidar în aminirea personajului uman şi i se conturează o personalitate pragmatică. Imaginea copilului prezentă în aceste file nu e foarte departe de cea a copilului universal. Tricicleta are rolul cel mai accentuat în reprezentarea ludicului şi coincide în acelaşi timp cu o transgresare spaţială. Podul prevăzut cu lucarne, bârne, scări şi balustrade devine interiorul unei corăbii, mijloc de evadare spaţială. Se observă astfel o tendinţă de ieşire din realitate şi de anulare a unor limite spaţio-temporale. Năzbâtiile nu sunt nici ele absente, căci băiatul răneşte fata vecinilor cu o piatră aruncată peste gard, fiind aspru

¹ Pe lângă alte tipuri de paratopie, Dominique Maingueneau o stabileşte şi pe cea spaţială, care poate lua forma exilului sau a parazitului (*Discursul literar: Paratopie şi scenă de enunţare*, Traducere de Nicoleta Loredana Moroşan, Ed. Institutul European, 2007).

pedepsit ulterior. Curiozitatea corporalității se manifestă absolut firesc prin încercări de a surprinde nuditatea femeilor care se scaldă în iaz sau privind sub fustele bonei, iar durata scurtă a afecțiunii nutrite pentru o față confirmă superficialitatea sentimentului, atât de specifică vârstei, la fel cum interesul pentru institutele evidenziază încadrarea copilului într-un tipar.

Personajul uman este *homo viator* în spațiul lumesc concret. Simte realitatea, o înregistrează lacunar, suferă din cauza limitării materiale, însă nu devine angoasantă pentru spirit: „Constat unele grave lipsuri de hrană, locuință, îmbrăcăminte, unele manifestări necontrolate etc. etc., dar nu cred că acestea comportă un examen ideologic – care ar interesa, probabil, pe vreun gazetar în căutare de subiecte”². Cititorul diaristului târgoviștean trebuie să se dezică de tagma acestor „gazetari”, fiindcă jurnalul nu face obiectul acestui tip de realitate, ale cărei aspecte și manifestări sunt marcate prin repetiția vocabulei „etc.”. Oglindirea realității nu este una dintre țintele propuse de Radu Petrescu pentru jurnal. Cu toate acestea, se întâmplă ca cititorul să fie familiarizat cu aspecte sociale, politice, culturale sau familiale, însă numai pentru că acestea intră în sfera textului și a literaturii.

Blamat de unii pentru ferecarea în turnul său de fildeș, Radu Petrescu înțelege radiografierea socialului prin spectrul laturii artistice, muzica, cinematografia, întâlnirile literare, deși se întâmplă să fie surprinse aspecte ale realității dintre cele mai vădite și unele, chiar banale: consumul de băutură cico, vestimentația femeilor, legăturile dintre oameni, călătorii în scop cultural. Relația cu editori, tipografi, cenzeni nu este fructuoasă. Nemulțumirile sunt declanșate în primul rând de greșelile de tipar sau de ținutul de încadrarea textului într-o anumită specie. Un capitol din *Matei Iliescu* este anunțat drept nuvelă, astfel că e hotărât să întrerupă colaborarea la *Viața românească*. Se revoltă din cauza motivației lipsei de spațiu pentru nepublicarea unui studiu. Cu toate că i se solicită formule pentru proslăvirea lui Nicolae Ceaușescu, acestea întârzie să apară: „Mi se cere... în loc de «secretarul general» să pun «tovarășul Nicolae Ceaușescu»” sau „După aceste zece minute de enigmatică, sunt nevoit să râd și să trec la stăruința *Luceafărului* de a-mi cere să scriu articole în care să figureze cuvântul *partid* și numele șefului acestuia, deși eu bag în articolele mele pumni de ace”. Aversiunea față de Mihai Ralea atinge cote maxime în timpul lecturii volumului *Cele două Franțe*, când, enervat de dezinvoltura criticului, recurge la invective (în trei limbi) și la gesturi extreme: „*Gaffeur* nenorocit, *cacata charta!* La 10.30 am aruncat **Cele două Franțe** pe geam, pe maidanul de alături, fără să izbutesc nici în felul acesta a mă liniști”³. Îi creează o impresie plăcută Miron Radu Paraschivescu și Șerban Cioculescu, iar asta se întâmplă atât datorită satisfacției de a fi găsit în ei cititorii cărui se adresează textul său, dar și grație amabilității de care dau dovadă.

Prezent și în același timp străin este o saga a oamenilor de cultură din anii '70, '80, al căror centru este Bucureștiul. Nu se insistă pe acest aspect picant al vieții culturale, însă fenomenul este prezent cu divorțuri, înmormântări, conflicte, prietenii, impresii reciproce între oameni pe care majoritatea dintre noi îi cunoaștem prin operele lor, astfel că legătura creată e directă și vie, iar senzația este de „monden literar” autentic. O astfel de receptare a jurnalului l-ar nemulțumi pe autorul acestuia, însă, cu riscul asumat, trebuie să observăm că pe

² Radu Petrescu, *Prizonier al provizoratului: jurnal 1957 – 1970*, Ediție îngrijită de Ruxandra Mihăilă, Tabel cronologic de Adela Petrescu, Ed. Paralela 45, Pitești, 2002, p. 33.

³ *Ibidem*, p. 28.

lângă informațiile ce țin de creația și ritmul propriilor scrieri, fenomenul publicistic bricolat prin povestiri disparate se încheagă la lectură dezvăluind dedesupturi capabile să formeze o diegeză aparte.

Un eveniment tragic extrem de important pentru fiecare cititor interesat de cunoașterea actualității în toate formele ei este însemnat la 11 martie 1977. Sunt descrise vuietul mulțimii de pe străzi, zgomotul produs de claxoanele automobilelor, tabloul dărâmurilor. În toată această dezordine, autobuzele și troleibuzele își urmează traseul. Radu Petrescu declară, în acest jurnal, că se simte neputincios a descrie în cuvinte cele întâmplare și văzute. În timpul cutremurului, moare Al. Ivăsiuc. La câțva timp după seism, când încă se căutau supraviețuitori și se demolau clădirile grav avariate, folosindu-se de acest pretext al demolărilor și al reparațiilor, se distruge biserica la care a cântat Nicolae Filimon, însemnare care face trimitere clară la ostilitatea regimului comunist față de cultul creștin. Toate aceste consemnări sunt extrem de trebuincioase, pentru că transmit cititorilor de azi ecoul unor vremuri revoluate, dar cu puternic impact asupra societății de-acum și de-atunci.

Paginile acestui jurnal sunt o mărturie clară a interesului față de artele plastice și arhitectură. Radu Petrescu este un cunoscător al cărui prim merit este preocuparea pentru operele expuse în galerii și muzee, considera prietenul său, pictorul Paul Gherasim. Participă la multe expoziții, vernisaje, iar periplul care cuprinde vizitarea muzeelor și a catedralelor din timpul voiajului din Anglia și Franța joacă un rol important în crearea legăturilor cu literatura. Popularitatea dobândită are și un revers al medaliei în cazul acestui scriitor. Prietenia cu târgoviștenii se șubrezește, timpul alocat scrisului se reduce din cauza participărilor la evenimente culturale sau a recenziilor solicitate de anumiți cunoscuți și chiar dacă îl onorează, îl distrag de la activitatea autoimpusă. E absolut normal ca o astfel de staționare să nemulțumească un om pentru care viața în afara literaturii nu exista, iar lamentările pricinuite de aceste întreruperi sunt expuse fără rețineri.

Înregistrările din 1963 includ și notațiile din 1979, făcute cu ocazia vizitării Parisului și a Londrei. Partea aceasta are un caracter descriptiv, fiind făcute câteva analize ale tablourilor văzute în cele două capitale și spațiul alocat notației zilnice este mult mai vast decât până în acel moment. Pe 20 decembrie este internat din cauza unor dureri abdominale. Panorama de la fereastra camerei de spital îi oferă o nouă perspectivă asupra clădirilor văzute acum dintr-un alt unghi. La fel de detaliate și de vaste sunt înregistrările din timpul călătoriei prin Moldova și Ardeal, deplasare făcută în interes de serviciu cu cei de la Institut în iunie 1963. Însemnările sunt extrem de valoroase, întrucât surprind realitatea orașelor Buzău, Focșani, Odobești, Mărășești, Piatra-Neamț, Miercurea-Ciuc, Brașov. Mausolul de la Mărășești impresionează prin prestanță, dar dezamăgește prin degradare; orașele din Moldova îi apar mai puțin „clădite” decât cele din Ardeal.

Anunțul plecării la mare suscită entuziasmul copilului în *Didactica*, atât datorită sonorității termenului, cât și realității pe care o desemna. Pregătirile declanșează emoții puternice, cu atât mai autentice cu cât scrierile de ficțiune înglobează scene cu acest element acvatic. Relatarea unui asemenea voiaj se bazează pe dezvoltarea cronotopului călătoriei. Deplasarea spre Constanța (peste Bărgan) se face cu trenul în timpul nopții, de la Constanța la Mangalia drumul se parcurge cu autobuzul, iar spre locul de cazare cu trăsura. Oricât de paradoxal ar părea primele două mijloace de locomotie nu favorizează actul privirii, atât de important la Radu Petrescu. Trăsura însă devine vehicul locomotor spațial și temporal, căci

ochiul înregistrează hotelul Steaua mării, faleza și ruinele unor terme din vechiul Callatis. Cimitirul Bellu este prezentat concis, doar ca loc al înmormântării unui coleg de clasă, iar mănăstirea Pasărea este un spațiu bucolic al copiilor care aleargă prin iarbă. Ipostaza naratorului este aceea a unui cicerone care face un tur al orașului Tîrgoviște, impresia de transfer în spațiu și timp fiind extrem de autentică datorită detaliilor și a atmosferei. Se refac astfel câteva trasee turistice ale zonei, cititorul fiind condus până la capătul spațiului antropic prin zone care pot deveni stații: școala de fete nr. 1, strada Ion Eliade Rădulescu, Calea Domnească, școala primară nr. 4, o brutărie, un atelier de mobile, institutul de fete Bazilescu etc. Bucureștiul este locul de care se leagă în principal primii ani de școală.

Proiectul diaristic dezvoltă în subsidiar tema transformării individului sub influența iubirii. Ca orice student provenind dintr-o familie modestă, acesta nu are parte de un trai confortabil în timpul studenției în București. Lipsurile sunt resimțite la nivel organic: „Sunt netuns, ciorapi murdari și rupți. La cămin un coleg antipatic îmi oferă o felie de pâine cu șuncă și primesc”⁴ sau „A treia zi de când nu mă hrănesc decât cu pâine și cu apă, în afară de ceaiul de dimineață”⁵. Platoșa împotriva acestor neajunsuri va fi existența paralelă în spațiul cărții. Nu diminuăm rolul familiei și al apropiaților, însă vom observa că într-o oarecare măsură relația cu cei apropiați își găsește coordonate tot în spațiul scriptic.

Cu prietenii târgovișteni comunică mai eficient parcă prin intermediul cărții, căci fiecare dezvoltă în paralel sau în prelungirea celui alt aceleași teme și idei. Își oferă reciproc scrieri nepublicate pentru o primă impresie critică, însă chiar dacă feedback-ul nu este favorabil nu vor interveni în planul cărții.

Fără intenția de a reduce calitatea umană, copiii devin obiect de observație pentru jurnale. Sunt înregistrate visurile acestora, primele încercări de a rosti cuvinte sau fapte firești, comportamentul infantil fiind prezentat gradual, astfel că diaristul în ipostaza de tată are posibilitatea să urmărească evoluția celor doi copii și transformările la care îi supune ritmul biologic.

Cartea intermediază și mai pregnant relația cu Adela Petrescu, fiindcă legătura lor se manifestă și sub forma unei bune colaborări. Ea îl ajută la scrierea unor articole, ascultă înregistrările la magnetofon ale textelor soțului său și emite opinii critice în privința unor scrieri. Mai mult decât atât, cei doi se întâlnesc și în spațiul artelor vizuale. Pictura și desenul sunt pasiuni comune, iar teatrul, filmul sau opera sunt forme de artă prezente în viața cuplului. Este o legătură atât de intensă, încât anumite aspecte capătă dimensiuni fictive. Înainte de a o întâlni pe Adela, suntem înștiințați de ceea ce ar putea fi prima experiență erotică. Comportamentul lasciv și categoric al unei prostituate inhibă declanșarea impulsurilor sexuale. Cu toate acestea tânărul nu-și uită manierele și o conduce pe fată până la tramvai. Refuzul pare să intuiască întâlnirea cu marea iubire, astfel că jurnalul, în ansamblul său, este o demonstrație de loialitate prezentată analeptic celei ce avea să îl însoțească pentru tot restul vieții.

În *Oceanul întors*, diaristul îi dedică soției sale întreaga activitate literară și stabilește corespondențe între inițialele numelui soției sale și criptonimele prezente în

⁴ *Idem, Catalogul mișcărilor mele zilnice. Jurnal 1946-1951/ 1954-1956*, Editura Humanitas, București, 1999., p. 36.

⁵ *Idem, Prizonier al provizoratului: jurnal 1957 – 1970*, Ediție îngrijită de Ruxandra Mihăilă, Tabel cronologic de Adela Petrescu, Ed. Paralela 45, Pitești, 2002, p. 84.

Didactica nova și *Matei Iliescu*: „A. orașul care începe alfabetul. *Matei* al meu se va petrece deci în orașul N., pentru că A și N sunt inițialele ei de domnișoară (n.n. Adela Nicolau) și îi voi dedica *astfel* scrisul meu.”⁶. *Didactica* este o prezentare a etapei de preformare a unui individ, iar romanul de debut înfățișează evoluția unui personaj sub influența celui mai important sentiment. Cele două criptonime se justifică astfel, câtă vreme înainte de căsătorie, omul trebuie să parcurgă cele două etape.

Revenind la perioada studenției, Radu Petrescu o întâlnește pe viitoarea soție la cursuri, în prezența căreia simte nevoia să lucreze la aspectul său, înfășurându-și astfel în jurul brâului o draperie albă pentru a nu părea atât de firav, jenându-se de posibilitatea descoperirii intenției de către „poloneză” așa cum o credea. Îi conturează portretul astfel: „Splendid cap prelung, roz și delicat, ochi mari oblici, precis tăiați, verzi”⁷ sau după câțiva ani de căsnicie: „Cu Adela care e o minunată tânără femeie, la Herăstrău...”⁸. Sentimentele pentru ea sunt atât de profunde, încât, mutând un scaun pe care a stat ea, îi vine să plângă, simțind lemnul contaminat de ființa ei sau plânge împreună cu Adela atunci când aceasta îi provoacă senzația că a fost părăsit în momentul în care îi lasă brațul pentru a se încheia la pardesiu. Personajul uman își declară față de iubirea, admirația și recunoștința pentru soția sa, alintată „Pupi”, „maestru” sau numită misterios „ea”. Oricât de impersonală ar părea această formă pronominală, în *Oceanul întors* ea capătă valențe fictive, căci este învăluită în mister. Cititorul este martor constant al întâlnirilor cu „ea”. Lipsa unui nume sau a unui alint conferă senzualitate și parfum personajului. Declarațiile de afecțiune sunt expuse direct, iar profunzimea sentimentului este transmisă prin gesturi, reacții, planuri. În lipsa Adelei din oraș, tânărul îndrăgostit se îmbracă în hainele ei și se deplasează către casa acesteia. Așezându-se pe scaunul pe care a stat soția sa, începe să plângă când simte că lemnul a fost impregnat de ființa ei.

Prin urmare, relația conjugală din cuplul Petrescu se bazează pe respect, atracție și admirație, ingrediente necesare pentru ca formula alchimică să se concretizeze în iubire, după cum declara cândva Aurora Liiceanu. Admirația se materializează prin apelativele de alint sau prin interesul manifestat pentru creația celui alt. Scriitorul nu se preocupă doar de pasiunea pentru pictură a soției sale, dar consideră fenomenale anumite aspecte ale tehnicii acesteia. Folosește adjective apreciative ca „remarcabil”, „excelent”, „reșit”, „replică excelentă”, „admirabil”. Există momente în care ar dori să joace rolul lui Don Juan. Dacă ar fi implicat măcar într-o escapadă nu ar fi vorba despre o lipsă de loialitate față de soția sa, ci despre o re(confirmare) a masculinității și a orgoliului personal. O astfel de aventură ar fi o plăcere ce măcar o dată în viață nu ar trebui refuzată. Însă, așa cum reiese din paginile jurnalului, nu va avea parte de satisfacția unei intrigi amoroase ilicite, nu datorită activării vreunor simțuri morale, ci pentru că nu va găsi o femeie disponibilă în acest sens.

Un aspect important care se conturează pe parcursul lecturării paginilor diaristice este autoportretul artistului și al omului Radu Petrescu, demers în care *cititorul-model*⁹ trebuie să-și angreneze toate abilitățile: cultura enciclopedică, descoperirea unor mesaje

⁶ *Idem*, *Oceanul , întors*, Editura Cartea Românească, București, 1977, p. 292.

⁷ *Idem*, *Catalogul...*, ed. cit., p. 133.

⁸ *Ibidem*, p. 368.

⁹ Umberto, Eco, *Limitele interpretării*, Traducere din italiană de Ștefania Mincu și Daniela Crăciun Ed. Polirom., 2007.

neintenționate, intuirea corectă a grilei(lor) de lectură. Ioan Holban¹⁰ e de părere că omul din jurnalul intim este unul construit, nicidecum omul „din acte” care există în realitate. Protagonistul jurnalului devine gândire atunci când analizează evenimentele trecute prin filtrul rațiunii pentru a se transforma în literatură. Fiind vorba de un produs literar, există și elemente biografice care se ficționalizează.

Bibliografia operei:

Proze (Didactica Nova, Sinuciderea din Grădina Botanică, Jurnal, În Efes), Editura Eminescu București, 1971.

O singură vârstă, Editura Cartea Românească, București, 1975.

Oceanul întors, Editura Cartea Românească, București, 1977.

A treia dimensiune, Editura Cartea Românească, București, 1984.

Catalogul mișcărilor mele zilnice. Jurnal 1946-1951/ 1954-1956, Editura Humanitas, București, 1999.

Correspondență; Sinuciderea din Grădina Botanică, Ediție de Marta Petreu și Ana Cornea, Ed. Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2000.

Prizonier al provizoratului: jurnal 1957 – 1970, Ediție îngrijită de Ruxandra Mihăilă, Tabel cronologic de Adela Petrescu, Ed. Paralela 45, Pitești, 2002.

Pentru buna întrebuințare a timpului, Ed. Paralela 45, Pitești, 2009.

Prezent și în același timp străin, Ed. Paralela 45, Pitești, 2011.

Bibliografie critică:

Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, Traducere din italiană de Ștefania Mincu și Daniela Crăciun Ed. Polirom., 2007.

Holban, Ioan, *O istorie a jurnalului românesc*, Ed. Tipo Moldova, Iași, 2009.

Ilieș, Ioan, *Posteritatea lui Radu Petrescu*, Ed. Tipomur, Tîrgu-Mureș, 1993.

Le Rider, Jacques, *Jurnale intime vieneze*, Traducere din limba franceză și prefață de Magda Jeanrenaud, Ed. Polirom, București, 2001.

Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, Ed. Univers, București, 2000.

Maingueneau, Dominique, *Discursul literar: Paratopie și scenă de enunțare*, Traducere de Nicoleta Loredana Moroșan, Ed. Institutul European, 2007.

Maingueneau, *Pragmatică pentru discursul literar*, Traducere de Raluca-Nicoleta Balațachi, Ed. Institutul European, Iași, 2007.

Manolescu, Ion, *Literatură memorialistică*, Ed. Humanitas, București, 1996.

Marga, Delia, *Introducere în analiza discursului, cu referire la istorie și sfera publică*, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2003.

¹⁰ Ioan Holban, *O istorie a jurnalului românesc*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2009.